

Вольга Фёдарова

**АНТАНІНА МІКАЛАЕЎНА АЛЯКСЕЕВА: НОСЬБІТ
ЭТНАПЕСЕННАЙ ТРАДЫЦЫІ ВА ЎМОВАХ ЭТНАКУЛЬТУРНАЙ
ІЗАЛЯЦЫІ**

Статья посвящена носителю этнопесенной традиции Монастырщинского района Смоленской области А. Н. Алексеевой, более 50 лет проживающей на значительном удалении от места рождения – в деревне Королёво Шарковщинского района Витебской области. В живой речи Антонины Николаевны сохраняются диалектные особенности говоров, а в песенном репертуаре – музыкально-стилистические черты календарно-обрядового и семейно-обрядового фольклора ее «малой родины». В статье затрагивается проблема социально-культурной изоляции носителей этнопесенной традиции, возникающей в результате их миграции.

The article is devoted to the carrier of the folk song tradition of Monastyrshchina district of Smolensk region (Russia) A. N. Alekseeva, been living at a considerable distance from the place of her birth for more than 50 years, in Koroleva village Sharkovshchina

district, Vitebsk region (Belarus). Antonina Nikolaevna's speech preserves many dialectical features, and her song repertoire reveals musical-stylistic elements of the calendar-ritual and family-ritual folklore of her homeland. In the article the problem of social and cultural isolation of the carriers of the folk song tradition resulting from their migration is touched on.

Мая бабуля Антаніна Мікалаеўна Аляксеева (у дзявоцтве Бекарэва) нарадзілася ў 1943 г. у в. Друцыяны Манастыршчынскага раёна Смаленскай вобласці. Праз усё жыццё яна пранесла песні, якія пачула яшчэ ў дзяцінстве. Пра сябе кажа: «У мяне мамкін голас», бо навучылася спяваць ад сваёй маці Вольгі Іванаўны Бекарэвай (Казловой). Нягледзячы на тое, што больш за 50 гадоў

Антаніна Мікалаеўна жыве ў в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці сярод старавераў, яна захавала фанетычныя асаблівасці гаворкі Манастыршчынскага раёна, якая належыць да віцебска-магілёўскай групы гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту беларускай мовы. Паказальна, што і песенна-абрадавы рэпертуар, і манера спеву ў бабулі – «усходнія», характэрныя для рэгіянальнай традыцыі Верхняга Падняпроўя ў зоне магілёўска-смаленскага памежжа [*1].

Разгляд песень з «рэпертуару» А. М. Аляксеевай можа быць плённым пры ўмове шматбаковага асэнсавання сітуацыі, калі носьбіт этнапесеннай традыцыі апынаецца ў іншым (чужым) сацыяльна-культурным асяродку. Перасяленне прадстаўнікоў пэўнай традыцыі на іншую тэрыторыю прасочваецца ва ўсе гістарычныя часы і заўсёды ўлічваецца даследчыкамі этнамузычнай культуры. Аднак уласна

пастаноўка «праблемы ўздзеяння міграцыйных працэсаў на этнамузычныя ландшафты» здзейснена ў этнамузыкалогіі літаральна апошнім часам Т. Л. Канстанцінавай [2, 15]. Даследчыца спецыяльна акцэнтуюе ўвагу на пытанні адаптацыйных механізмаў вымушаных міграцыйных працэсаў, у сувязі з чым вылучае дзве тэндэнцыі: першую складае сацыякультурная інтэграцыя, другую, супрацьлеглую, – сацыякультурная ізаляцыя.

Адным з яркіх прыкладаў сацыякультурнай ізаляцыі з’яўляецца становішча А. М. Аляксеевай. Сярод яе ацэнчанных меркаванняў ёсць выразная характарыстыка, дадзеная артадаксальнаму, шмат у чым ізаляванаму (ад мясцовых жыхароў іншых веравызнанняў) атачэнню старавераў, у якое яна трапіла пасля пераезду ў Беларусь: «А печь яны і... і ня ўмелі яны ніхто печь! У іх і галаса якіе-та былі... не была етага ў іх». Асяродак старавераў, як правіла, параўноўваецца са сваёй «малой радзімай», дзе ўсё мае эталонныя праявы, вызначаецца паўнотой, натуральнасцю: «У нас уся дзярэўня пела. І такія галасы былі – усё, што есь натуральнае!» [*2]

Відавочна, што разгляд творчасці носьбіта этнапесеннай традыцыі ва ўмовах этнакультурнай ізаляцыі дыктуе неабходнасць вывучэння не толькі «жанравай і музычна-стылявой сістэмы вуснатрадыцыйнай песнятворчасці» [2, 18], але і комплекса пытанняў, якія належаць галіне сацыяльнай псіхалогіі. Прычым выніковасць даследавання будзе шмат у чым залежыць ад апоры на асабістыя кантакты збіральніка з інфарматарамі. На дадзеным этапе даследавання праводзіцца агляд і асэнсаванне жанравага складу і музычна-стылістычных асаблівасцей песень, выкананых А. М. Аляксеевай.

Улюбёную частку рэпертуару Антаніны Мікалаеўны складаюць аўтарскія песні савецкага часу (1950 – 1960-х гг.), частушкі, прыпеўкі да

танцаў, жартоўныя песні, якія яна часта выконвала на сцэне сольна ў гады свайго навучання ў ветэрынарнай школе. Адкрыццём для мяне стала тое, што бабуля ведае каляндарныя і вясельныя напевы, якія запамніла яшчэ ў маленстве. Стацыянарнае назіранне, праведзенае мной цягам 2014 – 2018 гг., паказала ўнікальную захаванасць у памяці бабулі абрадавага пласта песеннай традыцыі Манастыршчыны, які прадстаўлены каляндарнымі (абходныя песенныя віншаванні каляднага і велікоднага перыядаў, масленічныя, веснавыя загуканні) і вясельнымі творамі. Дэталёва і вобразна раскрыты ў аповедах Антаніны Мікалаеўны этнаграфічны кантэкст розных каляндарных перыядаў, у тым ліку і тых, якія ў названай традыцыі не набываюць гукаінтанацыйнага «азначвання».

Кульмінацыяй зімовага сезона з’яўляюцца калядныя «Святыя вечары». Па словах А. М. Аляксеевай, «пелі песні вечерамі, на калядныя святыя вечера, у раждзесцьвенскіе. Хадзілі, ігралісь – запіралі ўсех, гадалі. Была очень-очень весела. А сабіраліся са ўсяго пасёлку па піцьдзісят, па шайсят чалавек ў большы у харошы дом сабіраемся, рассяжаемся по палу... Хто раскажывает харошыя байкі, хто паёт песні, хто што. Была так весела!» Цэнтральнае месца ў калядны перыяд належыць абходнаму рытуалу, які прымеркаваны да Раства:

«Раждзяствіць ходзют. Хадзілі і па дзереўням. Эта не прі мне, раней яшчэ» [*2]. Антаніна Мікалаеўна ўзнавіла два напева, якія на тэрыторыі Манастыршчыны складаюць частку каляднай абходнай традыцыі. Першы з іх з’яўляецца мясцовай версіяй трапара Ражаства Хрыстовага («Эта Бож’я малітва. Яна длінная. Ну эта старейшыя за мяне зналі»). Другі напеў належыць да тыпу «скандзіраваных калядак, якія інтануюцца без пэўнай гукавышыннасці» [1, 608] і звычайна выконваліся дзецьмі:

Раждяство тваё!

Што дасі – маё.

Дасі калбасу –

Дамой панясу.

Матка сжаріт,

Бацька с'есь,

Барадою будзет тресь

І ўсамі шавяліць,

Мяне, мальчіка, хваліць.

Каляндарныя абходы працягваліся ў час святкавання Масленіцы (абрад «Калодачка» з удзелам пераапанутых – «цыганоў»). «Вот как Масленіцу–калодачку вешалі. Вот тожэ бабы адзенуцца і ў цыгана там, і с усамі, і мужчыны па несака чалавек, і пашлі ў саседнія дзярэўні. І вот знають там председацель ці хто, гдзе багатый. І вот «Свалілася калодачка с печі» – і вот тут я тожа мала знаю. І на шэю, поясом [*3] – і ціснуць, пака што-нібудзь не даст талковае. “Таварі, скока даш?!” Мехамяі прінасілі там водку, эту калбасу, усё такое мясное. Эта Масленіца. Эта дзве нядзелі Масленіца. Эта ў марце можа. Во так. Гаворюць: «Раз бабы йдудт – эта ўжо будудт калодачку вешаць». Эта называецца «Калодачка». Шчас раз поясам і йна, а ўнізу што-та там сделана дзеревяннае ціпа как... ну качурок какой ці што... Прівешана. І во за ету, сюды перякінуць і во за ету ціскают: «Скока? скока? скока даёш?» Хто што давал» [*2]. Звязаны з абрадам «Калодачка» напеў па сваіх інтанацыйных і структурна-рытмавых характарыстыках належыць да карагодна-гульнявой сферы каляндарнага меласу. Спробы А. М. Аляксеевай узнавіць яго далі тры розныя мелодыка-рытмавыя версіі, адна з якіх наўпрост набліжаецца да варыянтаў тыпавага напеву, апублікаваных у першым томе «Смоленского музыкально-этнографического сборника» [4, 735–738, №49 – 52]:

Выканала Антаніна Мікалаеўна таксама напеў «вясна», які пашыраны на тэрыторыі магілёўска-смаленскага памежжа ў функцыі загукання. Ён прагучаў з трыма пазычнымі тэкстамі («Вясна-красна, што ты вынесла», «Лі калодзеся, лі студёнава», «Па блоні вада разліваіцца»), што сведчыць пра асобую трываласць у памяці жанчыны яркай і багатай абрадавай традыцыі сустрэчы вясны на Падняпроўі.

— *Весна-красна, што ты вынесла?*

— *Малым детачкам — па яечечку,*

А красавіцам — па вяночечку.

Віншавальны абход велікоднага перыяду паўстаў ва ўспамінах Антаніны Мікалаеўны дэталізавана, з акцэнтаваннем не толькі падабенства рытуалу ў манастыршчынскай і шаркаўшчынскай традыцыях, але і адрозненняў, якія датычаць найперш песеннага віншавання — стрыжнёвай часткі абходу. Кажучы пра валачобную песню, яна трапна адзначыла: «Іна і атсюда і аттуда. Тока яны (мясцовыя жыхары, стараверы. — В. Ф.) неяк іскажают. Эта к кождому дому вот, дапусцім, как у нас хадзілі, і тут так, но тут троху... у нас там троху... как эта сказаць табе... **луччэ как-та!** Мне выдаёт (здаецца. — В. Ф.)» [*4]. «А

тут... вот іна ж (песня. – В. Ф.) дужа длінная. Вот Вавіла такой жыл на футаре, так ён знал. Пають, пають, сабірают, сабірают, і адно і то жэ па несака раз, патом: “Хваціт маніць, пара даріць!” Кароче, хваціт вам эта ўжо, а давайце скарей, дайце!» [*2] Выкананая А. М. Аляксеевай валачобная песня пацвярджае, што ў сваім апісанні яна параўноўвае напевы адной тыпалагічнай групы, якая мае самы маштабны арэал на беларускай этнічнай тэрыторыі і вядома ў абедзвюх – манастыршчынскай і шаркаўшчынскай – традыцыях.

♩=158

Вы - ла - чо - б - ны - е, лю - ді до - бры - е,
 вы - ла - чо б - ны - е, лю - ді до - б - ры - е,
 Хрыс - тос вас - крес, Сы - н(ы) Бо - жа!

Вылачобные, людi добрые – А ці дома-дома, сам пан
 [*4], *Васька?*
Хрыстос васкрес, Сын Божя! Хоць і дома, ды не кажэцца.
 [*5] *Ты, хазяйка, знай сваё дзела.*
Валачіліся, намачіліся. Бярі лейку – у клець за
К э таму двару, к Васькінаму. гарелкай.

Другая палова веснавога перыяду прадстаўлена апісаннем траецкай абраднасці: як завівалі і пускалі па рацэ вянкi на Духаў дзень.

З сямейна-абрадавых песень А. М. Аляксеева выканала два ўзоры вясельных: «Ня куй, Васенька, стылянова нажа», «Дружкі на парог лезут». Антаніна Мікалаеўна ўзнавіла найбольш яркія тыпавыя вясельныя напевы

Падняпроўя, якія маюць складовую норму вершарадка 5+3 і 5+5, аднак спалучыць з песенна-паэтычным тэкстам у яе атрымалася толькі адзін з іх:

1. Ня - куй, Ва-сінь-ка, сты-ля-но-ва на-жа. Ой, лё-лё-лё-лі, ва-ра-но-ва ка-ня.
Па-дкуй, Ва-сінь-ка, ва-ра-но-ва ка-ня.

2. Ста-ля-но-му на-жу – на ста-ле ле-жаць. Ва-ра-но-му ка-ню – да-рож-ку бі-жаць.

Ня куй, Васінька, стылянова нажа,

Будзім мы йіхаць через шчыры бор.

Падкуй, Васінька, варанова каня.

Бор будзіт шумець, падкоўкі – звінець.

Сталюному нажу – на стала лежаць.

Цёшча пачуіт – гатавацца будзіт.

Вараному каню – дарожку біжаць.

Нявеста пачуіт – сабірацца будзіт.

Важным вынікам праведзенага даследавання стала падрыхтоўка інтэрнэт-выдання «Бабуліны песні: Антаніна Аляксеева (Бекарэва)» [1], якое з'явілася ў 2018 г. у серыі «Беларускія фальклорныя архівы», і мела на мэце паказаць носьбіта песеннай традыцыі і шляхоў яе пераемнасці.

ЗАЎВАГІ

*1. Вынікі сістэмнага і комплекснага вывучэння рэгіянальных песенных традыцый Беларускага Падняпроўя і Смаленшчыны прадстаўлены ў калектыўных манаграфічных зборніках: «Песні Беларускага Падняпроўя» [2], «Смоленский музыкально-этнографический сборник». Т. 1. – М., 2003 [3]; Т. 2. – М., 2003; Т. 3. – М., 2005; Т. 4. – М., 2016.

*2. Запісана ў в. Каралёва Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці ад А. М. Аляксеевай, 1943 г. н..

*3. Падкрэсліванне ўказвае на націскны склад.

*4. Кожны радок паэтычнага тэксту паўтараецца двойчы.

*5. Рэфрэн «Хрыстос васкрес, Сын Божа!» паўтараецца пасля двойчы паўторанага асноўнага радка.

ЛІТАРАТУРА

1. Бабуліны песні: Антаніна Аляксеева (Бекарэва) [Электронны рэсурс] / Гуказапіс трэкаў 1 – 8, 10 – 24, складанне, уступны тэкст, транскрыпцыя песенных тэкстаў: Вольга Фёдарова. Фота на вокладцы: Анжэла Свілёнак. Гуказапіс трэкаў 9, 25, 26, апрацоўка аўдыё, дызайн вокладкі: Яўген Барышнікаў. Тэкставая рэдакцыя: Настасся Даніловіч. (серыя «Беларускія фальклорныя архівы»). Рэжым доступа: <https://ethno.by/audyioteka/878668846>. Дата доступа: 01.11.2018.
2. *Канстанцінава, Т. Л.* Аб уздзеянні міграцыйных працэсаў другой паловы XX ст. на этнамузычны ландшафт Беларусі / Т. Л. Канстанцінава // *Весці Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі : навук.-тэар. часопіс.* – 2017. – № 30. – С. 13–18.
3. *Мажэйка, З. Я.* Песні Беларускага Падняпроўя / З. Я. Мажэйка, Т. Б. Варфаламеева; Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Беларус. навука, 1999. – 392 с.
4. Смоленский музыкально-этнографический сборник. Том 1. Календарные обряды и песни. – М. : «Индрик», 2003. – 760 с. (Смоленский музыкально- этнографический сборник).